

Bo Gräslund

Knut den store och sveariket

Slaget vid Helgeå i ny belysning

Inledning

Händelserna kring det sk slaget vid Helgeå år 1026¹ hör till de mest omdebatterade i äldre nordisk historieforskning. Efter Ove Mobergs på många sätt klargörande utredning år 1941 i avhandlingen *Knut den store, Olav Haraldsson och Sverige*,² tycks dock frågan ha kommit att uppfattas som i det närmaste slutbehandlad och diskussionen ha avstannat. Enligt min mening rymmer emellertid den gängse bilden av dessa tilldragelser en så stark inre motsägelse, att det är motiverat att ta upp problemet till förnyad debatt. Det bör i så fall ske utifrån ett vidgat källperspektiv, där de litterära källorna vägs mot andra och oberoende källgrupper såsom mynt, ortnamn och geografisk-topografiska förhållanden.

Var slaget vid den "heliga ån" stod är en fråga som faktiskt aldrig på allvar har ställts. Är det verkligen så självklart att slaget utspelades i Skåne?

I detta bidrag framläggs hypotesen, att "slaget vid Helgeå" i själva verket stod vid ett helt annat Helgå, beläget i sydöstra Uppland.

I uppsatsens första och grundläggande del redovisas argumenten för denna slutsats, baserad på de källor som kan bedömas som någorlunda samtida. I ljuset av de resultat som därvid uppnås, diskuteras därefter några av de prosaiska källorna uppgifter om slaget, samt görs ett försök att bedöma den politiska situationen efter slaget.

Slagets utgång och lokalisering

De skriftliga källorna

Den isländska sagatraditionen har förmedlat uppgifter om slaget vid Helgeå i *Óláfs saga hins helga* (den "legendariska" Olavssagan, ca 1210), *Fagrskinna* (ca 1220), *Snorres Saga Óláfs Konungs hins helga* i Heimskringla (1230-talet) samt *Flateyarbók* (1380-talet).³ Som uttryck för en dansk och

engelsk tradition står Saxo's *Gesta danorum* (ca 1200) och William av Malmesbury's *De gestis regis anglorum* (ca 1125).

Källor av denna art måste bedömas med stor försiktighet. I sin banbrytande uppsats av år 1910, *Knut den stores skånska krig*, konstaterade Lauritz Weibull att den prosaiska traditionens skildring av slaget, inte minst Snorres litterärt mästertliga berättelse, ur bl a lokaltopografisk synvinkel är så motsägelsefull och orimlig, att den måste bedömas som en fri litterär produkt, oanvändbar för en vetenskaplig rekonstruktion av händelseförloppet.⁴ Sedan dess har all seriös diskussion i ämnet inriktats på de få samtida källorna.

I klartext, dvs vid namn, omnämns slaget endast i två källor av mer ursprunglig natur. Den ena är den isländske skalden *Ottar svartes* "Knútsdrápa",⁵ troligen från 1026. Ottar var hirdskald hos sveakungen Olof Skötkonung åren närmast före dennes död ca 1022, därefter under några år hos Olav Haraldsson av Norge. Den andra källan är den *anglosaxiska krönikan*.⁶

Indirekta anspelningar på slaget har man ansett sig finna i bl a *Sigvat Thordarsons* "Knútsdrápa" (ca 1038), *Thord Särekssons* "Róðudrápa" (troligen 1031) och i *Hårek Eyvindarssons* "Lausavísur" (ca 1027),⁷ samt slutligen i *Knut den stores* bekanta brev från Rom till hans engelska undersåtar (1027).⁸

Slagets utgång

Huvudaktörerna i slaget var de tre nordiska konungarna, Knut den mäktige av Danmark/England, Olav Haraldsson av Norge och Anund Jacob av Sverige. De synes alla ha varit befryndade. Knut skall ha varit halvfarbror till Anund och dennes syster Astrid, som i sin tur var Olavs hustru. Olav och Anund var således svågrar. Anund kan vid denna tid ha varit 17–18 år.

De samtida källorna motsäger inte huvuddragen av Snorres skildring av fientligheternas upprinnelse och inledning. Efter sin farfar och far, Harald Gormsson och Sven Tveskägg, gjorde Knut anspråk på Norge som sitt armland. Han lät, troligen 1025, framföra krav att Olav skulle underkasta sig Knut såsom hans länderman. Olav nekade. Knut startade då krigsrustningar i England. Olav vände sig emellertid till svågern Anund och föreslog vapenallians. Om hösten for Knut med stort följe till Danmark och satt där om vintern. Genom sändebud och gåvor skall Knut ha försökt att vinna Anunds vänskap, men utan framgång. När våren kom for Knut tillbaka till England, överlämnande styret i Danmark till svågern Ulf och till sin unge son Hardeknut. Under sommaren angrep Olav med sin flotta Själland samtidigt som Anund med sin flotta härjade Skåne. Under tiden hade Knut hunnit samla en väldig här och flotta i England. Han seglade över med sina styrkor till Limfjorden, där han förenade sig med Ulf och Har-

deknut. Inför detta hot fann Olav och Anund för gott att dra sig undan österut.

Enligt sagatraditionen styrde kungarna därvid till den "heliga ån" (*áinn helga, á en helga*). Den utpekas som belägen i Skåne, antingen direkt som i Fagrskinna och den legendariska Olavssagan, eller mer indirekt som hos Snorre. Att det är den bekanta Helgeån i Skåne som avses står utom allt tvivel, och Helgeå utpekas för övrigt också direkt av Saxo. Där stod ett stort slag. Såväl de samtida källorna som den litterära traditionen uppger att båda sidor därvid led stora förluster. Längre rådde osäkerhet om slagets faktiska utgång. I Snorres skildring tecknas bilden av en militär framgång för Knut, som Snorre emellertid samtidigt gör tydliga ansträngningar att skyla över. Ottar utpekar bestämt Knut som segrare: *Svíum hnekkðir þú . . . þars ó en helga . . . heitir* ("Du slog svearna vid den helga ån"). I en annan vers kallar Ottar Knut för *Svíá þrengvir* ("den som sätter svearna i trångmål").⁹ Å andra sidan anger den anglosaxiska krönikan i sin E-version att *svearna behöll valplatsen* ("Sweon heafdon weallstowe geweald").¹⁰

I sin bedömning lade Laurits Weibull stor vikt vid att Knut hölls som segrare av den nordiska traditionen, som ju vanligtvis är pronorsk. Inte ens sagatraditionen lyckas ju helt dölja Knuts framgång. En bekräftelse på att hans tolkning var riktig fann Weibull i ett silvermynt, slaget i Sigtuna av Thormodh, sveakungens myntmästre, med inskriptionen CNUT REX SV, *Knut, svearnas konung*. Weibull menade därför att när Knut följande år i sitt ovannämnda Rombrev titulerade sig *rex partis suanorum*, "konung över en del av svearna", detta återgick på en politisk verklighet, nämligen den att Knut som en följd av slaget vid den "helga ån" under en tid innehade den politiska makten i sveariket.¹¹ Den anglosaxiska krönikans uppgift att svearna behöll valplatsen ansåg Weibull därför helt enkelt måste vara felaktig. Till samma uppfattning anslöt sig några år senare Curt Weibull.¹²

För att vinna klarhet i denna fråga företog Moberg i sin avhandling en inträngande analys av den anglosaxiska krönikans två olika versioner av det aktuella avsnittet. Han kunde övertygande visa att E-versionens uttryck *Sweon heafdon weallstowe geweald*, vilket uttytts "svearna behöll valplatsen", tillkommit genom en feltolkning av en äldre versions formulering *Sweone haefdan waelstowe*, som i själva verket är den formulering som möter oss i F-versionen. Denna fras skulle ha precis motsatt betydelse, nämligen *svearna låg kvar på valplatsen*, dvs svearna besegrades. Moberg menade också, att William av Malmesbury's uppgift att det var Knut som segrade troligen emanerade just från den ursprungliga gemensamma förlaga till F- och E-versionen.¹³

Efter Mobergs utredning kan man således inte längre säga att det råder någon motsägelse mellan de samtida källornas utsago om slagets utgång. Det var Knut som segrade och Anund och Olav som förlorade i drabbningen vid den "helga ån". De samtida källorna anger för övrigt klart att det i

detta slag var *svearna* och inte Olav som var Knuts huvudmotståndare.

Trots detta resultat har få forskare (ej heller Moberg) varit beredda att biträda Weibulls uppfattning, att Knut efter slaget skulle ha fått ett politiskt inflytande i sveariket. Även om tanken efterhand vunnit stöd hos vissa numismatiker, kan den dominerande uppfattningen ändå sammanfattas på följande vis: låt vara att Knut segrade vid Helgeå, men någon politisk betydelse fick detta knappast.

På sätt och vis är denna ståndpunkt begriplig eftersom de litterära källorna helt tigger om ett sådant inflytande för Knut. Man har då pekat på en del besynnerligheter i den tidens myntslagning och menat att Knuts Sigtunamynt inte är "äkta". Om man vid sveakungens myntverkstad som förebilder till Anunds mynt använde riktiga Knutsmynt, kunde till exempel stämpelskäraren av misstag ha skrivit Knuts namn i stället för Anunds. En annan möjlighet vore att Knut lät prägla dessa mynt i sitt eget land som någon slags politisk markering. Nyligen vädrades till och med den gamla tanken att CNUT REX SV skulle betyda "Knut, slavernas konung", under hänvisning till att Knut också kan ha innehaft vissa slaviska områden.¹⁴

Detta är enligt min mening ganska pressade tolkningar, som har sin yttersta grund i en felaktig premis om lokaliseringen av slaget vid Helgeå. Men misstron mot Lauritz Weibulls tes är förvånande även ur den aspekten att den ju faktiskt är grundad på flera av varandra oberoende samtida källor och inte heller motsägs av någon uppgift i sådana källor. Anledningen till denna skepsis mot Weibulls slutsats är inte klart uttalad. En är säkert att inte någon samtida källa bekräftar Knuts egen uppgift att han skulle vara herre i svearnas rike efter slaget. En annan orsak är enligt min uppfattning svårigheten att föreställa sig att en militär seger för Knut över svearna i en drabbning inom Danmarks gränser automatiskt skulle ha givit honom makten i svearnas kärnland så långt bort som 500–600 kilometer från valplatsen. Just denna motsägelse kan te sig som ett oöverstigligt hinder för accepterandet av tanken att Knuts seger vid den "helga ån" gav honom politisk makt i sveariket. Mer än något annat torde uppfattningen om att slaget utspelades vid Helgeå i Skåne ha bidragit till svårigheten att godtaga äktheten i Knuts Sigtunamyntning och i hans titulatur i Rombrevet, "konung över en del av svearna".

Knuts Sigtunamynt

Då Weibull publicerade sitt arbete år 1910 var endast några få Sigtunamynt med Knuts namn kända. Endast ett av dessa bar texten CNUT REX SV. Emellertid har källäget varit ett helt annat åtminstone sedan 1968, då Lars Lagerquist publicerade sin undersökning över Anunds och Knuts Sigtunamyntning. I dag uppgår antalet kända mynt som attribuerats till Knut till närmare trettio.¹⁵ Av dessa bär 11 på åtsidan inskriften CNUT REX SV.

Fig 1 Mynt slaget för Knut den store i Sigtuna. Åtsidans text (t v): CNUT REX SP (SV). Frånsidans text (t h): THORMOTH ON SIH. – Frånsidan uppvisar stämpelidentitet med ett mynt slaget för Anund i Sigtuna.

Åtsidan på dessa mynt har präglats med en och samma stämpel, men för frånsidorna har inte mindre än fyra olika stämplat kommit till användning. Som myntmästare på samtliga CNUT REX SV-mynt figurerar Thormodh. (Fig 1). Till detta kommer ett tjugotal mynt med Knuts namn men med förvirrad titulatur, där likväl texten på frånsidan anger Sigtuna som myntort. Där myntmästarnamnet är läsligt är det Thormodh. För hela denna myntning har minst 4 åtsidestämplat och 7 frånsidestämplat använts. Därtill kommer ett mynt där Knut tituleras Norges konung och ett där han tituleras Englands konung, med myntmästarna Sewine respektive Wulf, och med Sigtuna som präglingsort.

Lagerquist avvisade tanken att Knuts Sigtunamynt inte skulle vara äkta. Han pekade bl a på att adersen på vissa CNUT REX SV-mynt avviker från alla kända danska och engelska mynt, vilket talar mot tanken på en kopiering av främmande mynt. Han påpekade också att dessa mynt inte visar minsta spår av den textförvanskning som brukar uppträda vid efterbildning. Han noterade även att det övervägande antalet av Knuts Sigtunamynt bär myntmästarnamnet Thormodh. Denne är okänd på danska och engelska mynt. Han uppträder endast på de omedelbart föregående Anundsmynten och måste uppfattas som sveakungens egen myntmästare i Sigtuna. Myntgruppen som helhet förekommer därtill i flera typer och varianter. Till detta fogade Lagerqvist flera exempel på typidentitet mellan Anunds och Knuts Sigtunamynt. Av särskilt intresse är emellertid att Lagerqvist kunde konstatera förekomsten av *stämpelkoppling* mellan ett Anundsmynt och ett CNUT REX SV-mynt, som visar att de har slagits med samma frånsidestämpel.

Som numismatiker ansåg Lagerqvist den slutsatsen klar, att Knut den store någon gång under tiden från 1028 till början av 1030-talet lät slå mynt i Sigtuna. Hans ställningstagande har biträtts av flera ledande numismatiker såsom Brita Malmer och Michael Dolley.¹⁶

Här vill jag fästa uppmärksamheten på fyndbilden för Knuts Sigtunamynt. Saken är att endast ett av de omkring trettio mynten har säkert be-lagd fyndort i sydväst (Lübeck). Ett härrör från Öland. Alla övriga fynd har en markant nordostlig och nordlig utbredning: Trondheim, Ånger-manland, Dalarna och Finland, vartill kommer mynt i samlingar i östra Svealand. Iögonenfallande är de tre fyndplatserna i sydvästra Finland (Fig 2). Denna fyndspridning visar att Knuts Sigtunamynt i första hand cirkulerat i den nordöstra och norra delen av det nordiska området, vilket i sin tur styrker antagandet att de verkligen är slagna i Sigtuna.

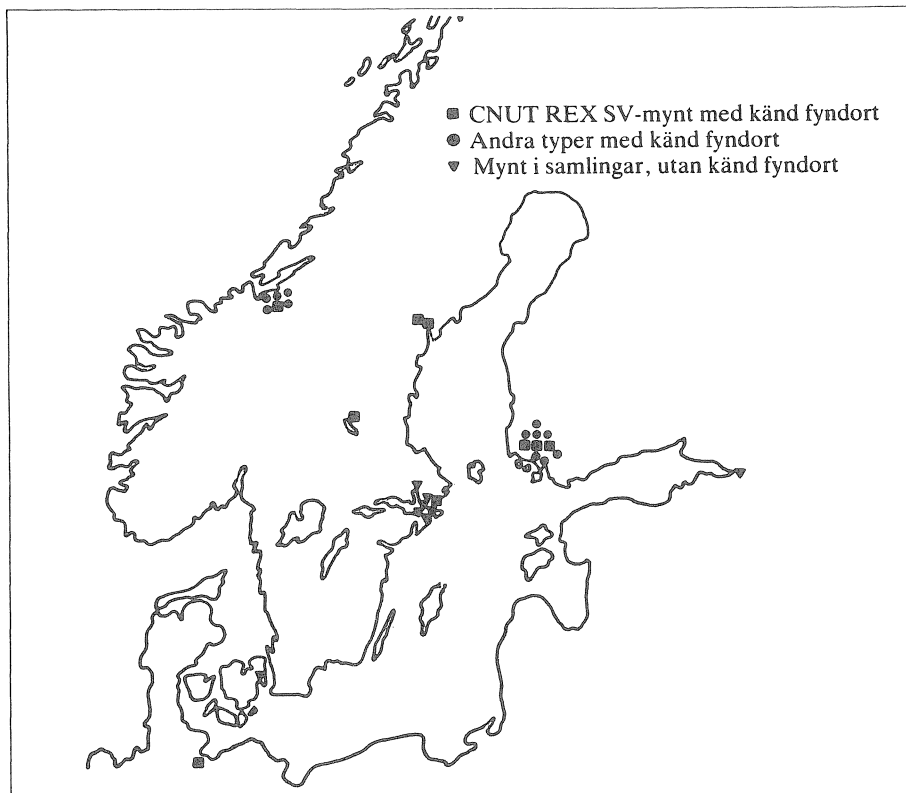

Fig 2 Spridningen av mynt som hänförs till Knut den stores Sigtunamyntning. Obs att markeringen för ett fynd med CNUT REX SV-mynt i Alböke på Öland av misstag fallit bort.

Knuts Sigtunamynt måste betraktas som en samtida historisk källa av första rang. Myntningen är oberoende av de övriga skriftliga källorna. Dessa mynt måste ses som ett avgörande argument för att Knut en tid efter slaget vid den "helga ån" ägde politiskt herravälde över det centrala svea-

området. Knuts Sigtunamyntning bör därför ses som en bekräftelse på riktigheten i de anspråk som Knut i andra sammanhang gjorde på att betraktas som härskare över en del av sveariket. Som ovan nämnts titulerade sig Knut våren 1027 ”konung över en del av svearna”. I själva verket ingår, som Curt Weibull fäst uppmärksamheten på,¹⁷ titeln *svearnas konung* (”rex swenorum”, ”rege suenorum”) även i handskrifter av Knuts lagar från tiden efter 1026.¹⁸ Dessa Knuts anspråk förefaller ha motsvarats av en politisk realitet.

Den sammantagna informationen om Knut den stores Sigtunamyntning ger således ett övertygande besked om att den verkligen utförts i Sigtuna på Knuts uppdrag. Mot denna bakgrund synes det mer motiverat att ifrågasätta den traditionella lokaliseringen av slaget till Skåne, än att låta denna fördunkla tolkningen av Knuts Sigtunamynt.

De skriftliga källornas uppgifter om slagets lokalisering

Knuts herravälde i sveariket är knappast möjligt att förstå som en direkt effekt av en militär drabbning i Skåne. Jag kan endast se en möjlig tolkning – eller snarare två varandra närliggande – för att komma till rätta med denna självmotsägelse. Den ena skulle vara att, om ett slag verkligen ägde rum vid Helgeå i Skåne, ytterligare en drabbning, som källorna i så fall förtigt, kort därpå utspelades även i Svealand. Men då är steget mycket kort till den andra och långt sannolikare tolkningen, nämligen att slaget inte ägde rum i Skåne utan i Svealand.

Den fråga som då genast inställer sig är: varifrån kommer uppgiften att slaget vid den ”helga ån” skulle ha ägt rum i Skåne? Ja, inte är det från de samtida källorna. Visserligen har den anglosaxiska krönikan en formulering, som kunde tolkas som att slaget ägde rum i Danmark: ”Her for Cnut cyng to Denmarca med scipan to þam Holme. æt ea þære halgan”.¹⁹ Om Skåne är dock inte tal. I själva verket är det fullt möjligt att denna formulering endast ger uttryck för en kronologisk sekvens, nämligen den att Knut detta år for till Danmark och att han därefter var inblandad i ett slag vid den ”helga ån”. Mycket talar för att nedtecknaren inte visste var denna heliga å var belägen. Man skall komma ihåg att krönikans notiser om just Knut och hans söners tid ingalunda är samtida i den meningen att de nedtecknades år för år, utan att de av allt att döma nedskrevs först långt efteråt.

Det finns här skäl att rikta uppmärksamheten på en notis i William av Malmesbury's krönika (ca 1125). Som Moberg visat kan Williams uppgifter om slaget möjligen återgå på den grundläggande förlagan till E- och F-versionerna i den anglosaxiska krönikan. William ger den intressanta upplysningen att Knut *martem in swevos transtulit*, med andra ord, att han ”förde över kriget till svearna”. ”Dessa”, säger han vidare om svearna, ”är

grannar till danerna och genom ihärdiga stämplingar förtjänta av Knuts vrede. Först råkade han i bakhåll och förlorade många av sina män. Men till slut ordnade han sina styrkor och drev de påträngande på flykten. Hövdingarna Ulf och Eiglaf tvang han kapitulera.”²⁰ De senare är uppenbarligen samma Ulf och Eiglaf som anglosaxiska krönikan anger som svearnas anförare i slaget vid den ”helga ån”.

Williams redogörelse för slagets förlopp och dess utgång överensstämmer i sina grunddrag med övriga källors information. Det är också en källa som står omkring ett sekel närmare händelsen än den nedtecknade isländska traditionen. Det finns därför skäl att beakta Williams uppgift, att Knuts segerrika strid med svearna ägde rum, inte i Skåne utan just på svearnas område.

Den enda i egentlig mening samtida källan, Ottars *Knútsdrápa*, nämner inte med ett ord var slaget skulle ha ägt rum. Uppgiften om Helgeå i Skåne möter vi först i de prosaiska källorna, vilka i sin bevarade form är nära tvåhundra år yngre än händelserna ifråga. Man noterar slutligen, att namnformen Helgeå inte är belagd vare sig i de samtida källorna eller i den isländska traditionen. Ottar skriver *ó en helga*, anglosaxiska krönikan *ea þare halgan* och den isländska sagatraditionen *á en helga, áin helga, áinn helga* osv.

Vi står inför paradoxen att en enig forskning har utdömt den prosaiska traditionens uppgifter om slaget som vetenskapligt obrukbara – *allt utom* uppgiften att slaget utspelades i Skåne. Denna uppgift har man till yttermera visso godtagit utan skymten av diskussion eller motivering.

Hur kan nu detta komma sig? Varför har den eljest stränga källkritiska granskningen gjort detta anmärkningsvärda undantag? Det kan synas gåtfullt, men förklaringen är antagligen mycket enkel: vi har gått i precis samma fälla som de isländska sagaskribenterna och Saxo. Ty vem känner till något annat vattendrag som skulle kunna motsvara källornas ”helga å” än Helgeå i Skåne? För en aldrig så bildad medeltida skribent på Island eller Danmark fanns det troligen endast ett tänkbart alternativ, den mäktiga Helgeån i Skåne, vid vars mynning den välkända köpstaden Åhus var belägen. Vi sentida forskare har nog varit i precis samma predikament och utgått från att det inte funnits någon annan tolkning.

Holm

I samtida källor finns endast ytterligare ett troligt ortnamn som skulle kunna knytas till slaget vid den ”helga ån”. Enligt anglosaxiska krönikan for Knut *to þam Holme. æt ea þare halgan*. En del forskare har uppfattat detta *Holme*²¹ som ett ortnamn *Holm*. I avsaknad av någon känd plats vid Helgeås mynning med detta namn, har man ibland föreslagit att det kunde syfta på Bornholm, som ju även gick under detta enkla namn. Denna tolkning

är emellertid geografiskt långsökt och har inte stöd i någon källas beskrivning av händelserna. Andra har därför föredragit tolkningen att Knut for "till holmen vid den heliga ån".²² Den tidens skrivare var visserligen inte så konsekventa ifråga om stavning eller i valet av stor eller liten begynnelsebokstav. Vore emellertid betydelsen "holme", skulle det vara det enda exemplet i detta avsnitt av krönikan, där ett vanligt substantiv stavas med stor begynnelsebokstav. Den rimligaste tolkningen är därför, trots den bestämde artikeln, att *Holm* stavats med stor bokstav därför att det i en ursprungligare handskrift uppfattats som ett ortnamn. Men dåtidens inkonsekvens ifråga om sådana ting gör att tolkningen av ordet som ett ortnamn inte är utesluten även om begynnelsebokstaven varit liten.

Helgå och Holm i Uppland

Slutsatsen av den föregående utredningen måste bli, att vi bör söka efter en "helga å", som bättre än Helgeå i Skåne geografiskt harmonierar med slagets politiska effekter – gärna då med en plats med namnet *Holm* i sin omedelbara närhet. Allt talar för att vi då bör rikta blicken mot sveakungens kärnland, eller snarare, mot dessa traktors kustområden.

Ett sådant sökande kunde synas fåfängt. *Holm* som natur- och ortnamn är visserligen inte sällsynt, men ett vattendrag med namnet Helgeå eller liknande söker man förgäves efter på kartor och i ortnamnsarkiv. I denna situation detaljgranskade jag sådana områden av Svealands kusttrakter där en invasionsflotta, som avsåg att bringa sveakungen till underkastelse, i första hand kunde tänkas uppträda. Endast i ett fall gav denna granskning resultat. Föga överraskande var det frågan om den yttre delen av den sk Långhundraleden i sydöstra Uppland, en av de mest självklara angreppsvägarna in mot centrala Svetjud, även om det inte rörde sig om en obruten vattenled.²³ Den nedre delen av denna led utgjordes av en smal havsarm som sträckte sig hela 20 kilometer in i landet mot nordväst, till en punkt som låg föga mer än 40 kilometer från Uppsala och 20 kilometer från Sigtuna (Fig 3 och 5). Till saken hör att under vikingatiden en förhållandevis öppen och rak farled ledde in mot Långhundraledens mynning genom den eljest svårnavigerade skärgården.

Denna långa havsarms innersta del vidgade sig under vikingatiden till en sjö, vars nutida rester heter *Helgösjön*. Vid den dåtida, större sjöns norra strand ligger gården *Helgö*, belagd sedan 1200-talet, då den låg under ärkebiskopsstolen i Uppsala. Namnet *Helgö* har av allt att döma ursprungligen betecknat hela det drygt 1 × 2 kilometer stora, höga terrängområdet norr om den gamla Helgösjön. Av nivåförhållandena att döma var Helgö kringflutet av vatten vid tiden kring Kristi födelse. En jämförelse med andra Helgönamn ger också anledning att tillmäta detta namn Helgö hög ålder. Helgö ligger vid gränsen mellan tre härader, Seminghundra, Långhundra

och Vallentuna och har haft ett ur samfärdselsynvinkel strategiskt läge. Ortnamnsforskaren Carin Calissendorff tolkar *Helgö* som ett för gemensamma religiösa eller profana syften "heligt", dvs fridlyst område av central betydelse för en bygd, eventuellt en plats där ledningsrättens bestämmelser trädde i kraft.²⁴

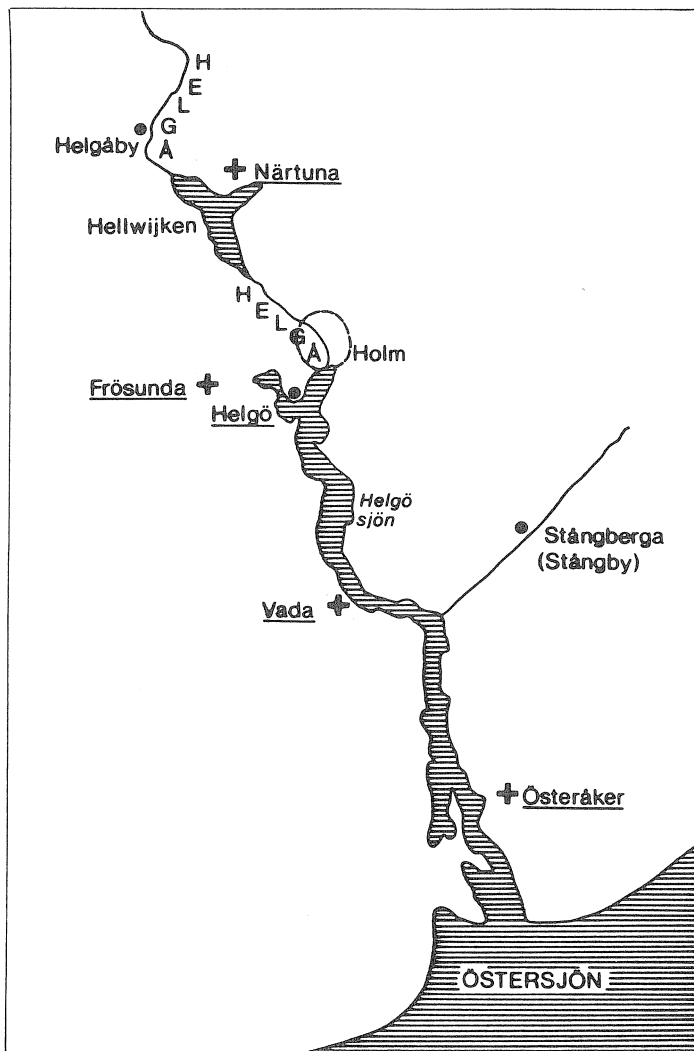

Fig 3 Helgå och nedre delen av Långhundraleden i sydöstra Uppland. Upp till Helgö är vattennivån markerad efter 5-metersnivån, medan Hedervikens (Hellwijken) utsträckning är den antagna under samma tid.

I den dåvarande Helgösjön mynnade en å, som i dag går under namnet *Holmbroån*, vilken bildar gräns mellan Seminghundra och Långhundra härader och mellan Frösunda och Kårsta socknar. Ån rinner från nuvarande vattendelaren mellan Husby-Långhundra och Götröra under namnet *Lindsbergsån*, och viker sedan söderut mot Närtuna såsom *Långripan*. Söder om Närtuna passerar i sydostlig riktning ett sankmarksområde som kallas *Hederviken* och som utgör resterna av en under sen tid utdikad långsträckt sjö. Holmbroåns vattensystem var under medeltiden och nyare tid en betydelsefull transportled, en ”kungsådra”, om vars framkomlighet myndigheterna noga månade.²⁵

Vid Långripans nedre del, mellan Skepptuna och Närtuna möter vi strax väster om ån bynamnet *Helgåby*. Namnet är sedan 1420 belagt som *Helghaby*, *Helgaby*, *helga aby* och *hælgaaaby*.²⁶ Namntypen, liksom byns läge och fornlämningsbestånd ger dock en klar anvisning om att namnet har betydligt högre ålder. Med utgångspunkt från detta *Helgåby* har Calissendorff dragit slutsatsen, att hela vattendraget ända ned till Helgö ursprungligen burit namnet *Helgå*.²⁷

Den ovan nämnda *Hederviken* kallas på två äldre kartor *Heliwijken* 1638 och *Hellwijken* 1671.²⁸ Helgös påtagliga namngivningskraft gör det enligt min mening troligt att även *Hellwijken* i sin förled gömmer adjektivet *helig*.

Det förefaller således som hela detta vattendrag ända från Gottröratrakten ned till Helgö i Frösunda socken ursprungligen gått under namnet den ”heliga ån”, *Helgå*. Låter man 5-metersnivån representera vikingatidens strandlinje skulle denna å ha mynnat strax öster om Helgö, omkring 1 kilometer ostnordost om Helgö gård. (Fig 3).

Två kilometer norr om den dåtida åmynningen har den nuvarande *Holmbroån* korsats av *Holmbron*. Strax väster därom finner man namn som *Holmbroacken*, *Holmbrogårderna* och *Holmberga*.²⁹ Dessa namn ger en antydning om att det funnits en bebyggelse med namnet *Holm* i grannskapet. Detta kan också dokumentariskt bestyrkas. I ett brev 1324 ålade drotsen Knut Jonsson invånarna i byarna mellan Närtuna och Helgö att ta bort de ”vattutäppor” som hindrade framkomligheten i ån. Därvid uppräknas alla byarna mellan Närtuna och Helgö: Lingshammar, Billsta, Sundby, Fågelsunda, Rolsta, Salby, Holm och Torsholma.³⁰ Endast *Holm* saknas i dag. Ordningföljden visar att detta *Holm* har legat vid *Helgås nedre lopp*.

Som ovan nämnts har jag inte i ortnamnsarkivet (OAU) kunnat finna något annat *Helgå* i östra Svealand. Att ytterligare ett *Helgå*, därtill med ett *Holm* i sitt omedelbara grannskap, skulle ha funnits är mycket osannolikt. Mycket talar därför för att vi står inför den *å en helga* som Ottar nämner och den *ea þare halgan* och det *Holm*, om vilka den anglosaxiska krönikan talar. En anledning till att Ottar inte förklarar var denna ”helga å” var belägen kan ha varit att detta var så självklart för honom. Ottar skall nämligen ha vistats vid sveakungen Olof Skötkonungs hov under några år

fram till dennes död ca 1022. Till yttermera visso var Ottar vid tiden för slaget vid den "helga ån" hirdman hos Olav Haraldsson. Han kan således mycket väl ha varit personligen närvarande vid de aktuella händelserna.

Den prosaiska traditionen

Sagatraditionens uppgifter om slaget har, i första hand på grund av sina topografiska orimligheter, kommit att uppfattas som fantasifulla, apokryfiska och opålitliga i största allmänhet. Att ingående analysera den prosaiska traditionens uppgifter ser jag här inte anledning göra. Å andra sidan är det inte utan intresse att se hur dessa avtecknar sig i ljuset av den här föreslagna omlokaliseringen av slaget till det forna *Helgå* i Uppland.

Färden till den "helga ån"

Fagrskinna, den legendariska Olavssagan och Snorre markerar tydligt som sin uppfattning att det var vid Helgå i Skåne som slaget utspelades.³¹ Inte desto mindre rymmer åtminstone Snorres text formuleringar som pekar i helt annan riktning. Snorre berättar, att när Olav och Anund erfor att Knut anlant till Danmark med stor övermakt, så "seglade de österut längs Skånes kust". Men detta förslog tydligen inte för att nå fram till Helgå, ty där efter meddelar Snorre om konungarna, att "de sökte sig så österut hän mot sveakungens rike". Ytterligare en gång till uppger Snorre att "konungarna drogo österut längs kusten" innan de slutligen "lade till vid mynningen av den "helga ån".³²

Tolkade i den ordning dessa färdangivelser står, anger de ingalunda att den "helga ån" skulle ligga i Skåne. Noggrannt läst pekar Snorres text på att den "helga ån" vore att finna långt bort i sveakungens rike.

Det förefaller som om Snorre till grund för sin skildring haft tillgång till ett traditionsmaterial, en text, vars färdbeskrivning till den "helga ån" avsåg den svenska ostkusten med det centrala sveariket som slutmål. En tolkning är att Snorre helt framt utgick från att detta måste vara fel. Men det naturliga hade då varit att han strukit något i texten för att anpassa innehållet till en lokalisering av slaget till Helgå i Skåne. Att han inte gjorde detta pekar snarare på att han hade en så stark förhandsuppfattning att endast Helgå i Skåne kunde komma ifråga, att han inte märkte vart texten egentligen pekade. På detta tyder också inplaceringen av Sigvåts strof om härjningar i Skåne efter i stället för före upplysningen att konungarna seglade österut mot sveakungens rike.

Det väsentliga är emellertid, att Snorres egen text tycks innehålla en kärna av en äldre tradition som förlägger slaget vid den "helga ån" till sveakungens rike. Måhända reflekteras samma tradition även i Flateyarbók,

som inte med ett ord antyder att slaget skulle ha utspelats i Skåne. Tvärtom, först *efter* upplysningen att Olav och Anund sökte sig österut hän mot sveariket ("austr, firir land til motz vid Suiriki"), följer informationen att konungarna anlände till den "helga ån" (þa sottu konungar austr firir landit ok logdu at þar er ain helga").³³

Den isländska traditionen är således inte alls entydig ifråga om slagets förläggande till Skåne. Den rymmer av allt att döma även rester av en tradition som säger att den "helga ån" var belägen i sveakungens rike.

Barvik

Efter slaget skall enligt den isländska traditionen Anund och Olav ha styrt "österut". De nådde så småningom en plats "Barvik" (*Barvík, Barvic*), där de en tid stannade och avvaktade utvecklingen. Efter åtskillig bidan bröt Olav och hans män upp och begav sig landvägen hem till Norge. Enligt bl a Snorre skall denna färd ha gått genom Småland och Västergötland till *Borg* i Viken (nuvarande Sarpsborg). Sina återstående skepp skall Olav ha låtit några av sina män föra till *Kalmar* för vinteruppläggning.³⁴

Denna färd till lands från sydöstra Småland till Viken ter sig från transportsynpunkt nog så opraktisk. Den står också ensam i den norröna litteraturens många uppgifter om färder mellan Sverige och Norge. Vad gäller detta "Barvik" brukar textkommentatorerna genomgående förlägga det till Blekinge eller Småland.³⁵ Detta är uteslutande en anpassning till sagatraditionens uppgift om att slaget skedde i Skåne och att Olav före hemfärden drog upp sina skepp vid Kalmar. Någon plats i dessa trakter som skulle kunna motsvara detta "Barvik" har man inte kunnat utpeka.

Uppgiften att färden efter slaget vid den "helga ån" ställdes österut ger oss föga vägledning. För det första är väderstrecksuppgifterna inte sällan grumliga. För det andra kan färdriktningen av sagaskribenterna ha anpassats till föreställningen att slaget utspelades i Skåne. För det tredje skulle den verkliga färdriktningen ha varit ganska likartad, ostnordostlig från Helgeå i Skåne, inledningsvis nordostlig från Helgå i Uppland.

Antag att slaget i verkligheten ägde rum vid Helgå i sydöstra Uppland. Eftersom Uppland därvid torde ha fallit i Knuts händer (se vidare nedan s 231) kan man räkna med att slutmålet "Barvik" var beläget norr om Uppland. Upplysningen att Knut lät spejare "rida landvägen *dag och natt* allt eftersom konungarnas här for sjövägen", varvid "några kunskapare foro fram, när de andra foro tillbaka"³⁶ skulle ge en antydning om att sjöfärden omfattade en inte obetydlig sträcka. I så fall är det sannolikt att även Gästrikland passerades och att Anund och Olav kan ha nått södra Hälsingland. Färdas man norrut utmed kusten för att finna en lämplig utgångspunkt för en fortsatt resa till Norge är det också helt naturligt att segla förbi Gästrikland. Ljusnans vattensystem är den första stora, naturliga transportleden som man söderifrån når efter Dalälven.

Under den yngre järnåldern och den äldre medeltiden fanns det i området kring nedre Ljusnan en väletablerad bondebygd, med förutsättningar att under en tid underhålla de betydande styrkor som det här var frågan om. Det namn som den isländska traditionen bevarat i minne som den plats där Olav och Anund en tid låg med sina styrkor, bör rimligtvis inte vara ett helt obetydligt och okänt ortnamn. Just i denna trakt fanns det under medeltiden ett centralt ortnamn i form av fsv. *Beruvik*. Skogs socken och kyrka synes ursprungligen ha burit detta namn *Beruvik*, senare *Berwik*. Min hypotes är att skrivformen *Berwik* i västnordiska källor kan ha spårat ur till ett "Barvik".

Beruvik har ansetts innehålla ett ånamn *Bera* (eventuellt med betydelsen "björnhonans å"), som ursprungligen skulle ha avsett nuvarande Lötån, som faller ut vid Skogs kyrka i sjön *Bergviken*. Detta, liksom *Bergvik*, den sentida orten vid sjöns norra strand, är en skrivareetymologisk förvanskning av det ursprungliga på *Beruvik* återgående namnet. Namnet fick efterhand en utsträckt betydelse till att gälla hela den stora flerarmade sjön innanför Ljusnans mynning.³⁷ På grund av forsarna innanför älvens utflöde blev den naturliga infartsleden mot *Beruvik-Berwik* en under vikingatiden mot Söderala djupt inskjutande vattenled. En orsak till namnbytet till Skog kan ha varit problemet att hantera denna dubbla betydelse i namnet, som inte blev mindre av att kyrkan och socknen inte låg centralt i bygden med samma namn.

Under äldre tid var Ljusnans och Voxnans vattensystem en viktig förbindelseled mellan Uppsverige och Norge. Vid riksgränsens vattendelare praktiskt taget möts Ljusnans och Glommas källflöden. Tillsammans bildade dessa stora floder i äldre tid en viktig föreningslänk mellan södra Bottnhavet och Skagerack, känd bl a som pilgrimsled. *Beruvik* i Hälsingland och *Borg* i Viken utgjorde ändpunkterna på denna färdled. Ligger det något i sagatraditionens uppgifter om att Olav Haraldssons hemfärd utgick från "Barvik" och att resan ställdes till *Borg*, är det rimligt att anta att detta "Barvik" är identiskt med *Beruvik* i södra Hälsingland. (Fig 5).

Snorres skildring av vistelsen vid "Barvik" innehåller en uppgift, som ter sig främmande i en på Island fritt skapad berättelse som gällde förhållanden i södra Östersjön. Olav krävde att man skulle fortsätta kampen och ligga ute på havet även om vintern. Då skriver Snorre, "började svearna att tala och sade att det inte var rådligt att vänta där på vintern och frosten – fastän norrmännen egga därtill. De ha icke reda på hur isen kan lägga sig här; ofta fryser hela havet om vintrarna."³⁸ Visst kan isen lägga sig även i södra Östersjön, men nog passar denna klimatskildring långt bättre förhållandena vid södra Norrlands kustland. Här skymtar man ånyo i Snorres skildring reminiscenser av en äldre text som, utan att Snorre märkt det, reflekterar en tradition om att händelserna kring slaget vid den "helga ån" i själva verket utspelades i Uppsverige.

Fig 4 Ortnamn diskuterade i uppsatsen. Ljusnan-Glomma får här representera Olav Haraldssons antagna färdled från "Barvik" till Borg. En kombinerad landvattnväg över Hälsingland-Dalarna kan möjligen också ha kommit i fråga.

Kalmar

Som nämnts uppger traditionen att Olav inför uppbrottet till Norge avdelade folk som skulle föra de kvarvarande skeppen till *Kalmarnir* för uppläggning.³⁹ Att Snorre avsåg staden Kalmars föregångare framgår av sammanhanget. Detta är dock högst osannolikt om slaget ägde rum i Uppland och kungarna därifrån flydde norrut.

Kalmarnamnen är fåtaliga. I Uppsverige känner jag endast till ett som möjligen skulle kunna komma ifråga, det *Kalmar* som är socken- och kyrkonamn i Håbo härad i södra Uppland. Det ligger vid norra Björkfjärden strax norr om Adelsö (Fig 5). Som terrängnamnet *Kalmarsand* anger torde här ha funnits förutsättningar för uppdragande av skepp av vikingatidstyp.

Att identifiera det uppländska *Kalmar* med Snorres *Kalmarnir* stöter dock på svårigheter. En sådan är den språkliga skillnaden. Det småländska *Kalmar* är bildat med önamnselementet *arna(r)* som efterled⁴⁰ medan det uppländska troligen är sammansatt av *Kalm* och *-mar*.⁴¹ Skrivningen *Kalmarnir* hos Snorre kan dock bero på att Snorre inte kunde tänka sig annat än att det var frågan om staden Kalmar.

Det är inte heller lätt att infoga det uppländska *Kalmar* i det geografiska sammanhang som här skisserats, beläget som det är i ett område som enligt hypotesen skulle ha behärskats av Knut efter slaget. En möjlig tolkning är att Olav, när han nåddes av ryktet att Knut återvänt till Danmark,⁴² fick den felaktiga uppfattningen att fältet var fritt och att det skulle vara möjligt att härberga skeppen i det skyddade Mälaren. På grund av att Knut lämnat ockupationsstyrkor i Mälalområdet misslyckades emellertid uppdraget, vilket Olav och hans följeslagare inte fick veta före sin avfärd. På så sätt kan den ursprungliga intentionen ha kommit att förmedlas till den isländska traditionen som en slutförd handling. Nåväl, detta är naturligtvis osäkert. Snorres *Kalmarnir* kan därför inte logiskt infogas i den bild av slaget vid den "helga ån" som här skisserats.

Stångberga och Stångby

Saxo nämner i anslutning till slaget två ortnamn på *Stång-*. Enligt Saxo be-segrade Knut Anund i en landdrabbning *apud Stangam montem*. Till Knuts seger skulle vidare ha bidragit att han i tid varnades för fiendens göranden av en viss *Haquinus e uilla Stangby*,⁴³ dvs "Håkan från Stångby". Denna plats har man sökt identifiera med ett *Stångby* i Torne härad, medan "apud Stangam montem" tolkats som *vid Stångeberg* (Stangebjer) i Vinslövs socken. Ingen av dessa platser ligger i nära anslutning till Helgeås mynningsområde. *Stångby* ligger i själva verket i västra Skåne. *Stångeberg* som är en obetydlig plats ligger omkring 30 kilometer från Helgeås utflöde.

Stångberga och Stångby är inte vanliga ortnamn.⁴⁴ Det är anmärkningsvärt att *båda* dessa sällsynta namn uppträder tillsammans nära *Helgå* i syd-östra Uppland, i nära anslutning till nedre Långhundraleden, närmare bestämt i Össeby-Garns socken, 7 kilometer upp i den ådal som norrifrån avvattnas mot den havsarm som ledde upp mot Helgås mynning. (Fig 3). Namnet är belagt som *stangaberghom* 1384 och *i Stangaberghum* och *oppa stangaberga* 1437.⁴⁵ *Stångberga* ligger centralt i en sluten, men av ortnamn och gravfält att döma väl utvecklad järnåldersbygd. (Fig 3).

Stångby är endast känt dokumentariskt som en by i Garnbo socken i Långhundra härad (*Stanggaby* 1411, 1417, *Stangaby* 1447). En uppgift i Vadstena klostrets jordebok 1447 uppger att Stångby då sedan länge legat öde.⁴⁶

Skall man överhuvudtaget fästa avseende vid Saxo's uppgift om en landstrid "apud Stangam montem", torde Stångberga i Össeby-Garn socken i Uppland komma närmast ifråga. Att en landstrid verkligen ägde rum förutom flottdrabbningen, bestyrks av en uppgift i den anglosaxiska krönikan. Där meddelas att svearna vid den "helga ån" vände sig mot Knut inte bara med sin flotta, utan även med en landhär – *aeg er ge landhere ge sciphere*.⁴⁷ Att svearna plötsligt skulle dyka upp långt nere i Skåne med en separat landhär helt vid sidan om härstyrkan ombord på flottan rimmar inte väl med den tidens krigföring. Allt lyder sannolikare om saken istället gällde försvar av svearnas eget territorium, med andra ord om striden utkämpades vid *Stångberga* nära *Helgå* i Uppland.

Enligt anglosaxiska krönikan anfördes svearna i denna strid av Ulf och Eglaf. Här avses uppenbarligen samma högättade stormän, *regis gentes*, Ulf och Eglaf, som Knut enligt William av Malmesbury besegrade i detta sammanhang.⁴⁸ Detta står i sin tur i överensstämmelse med Snorres uppgift, att konung Anund under striderna vid den "helga ån" förde befälet ombord på sin flotta.

Den lokala topografien

När Knut närmade sig den "heliga ån" skall Anund, enligt Snorre, ha dragit sig med sin flotta "ur hamnen och österut längs kusten". Samtidigt lät han folket göra sig i ordning för strid. Dessförinnan skulle Olav med en styrka ha gått "upp i land och genom skogarna ända till det vatten ur vilket Helgeån faller ut. De gjorde där vid åns utlopp ur sjön en damm av timmer och torv och dämde så upp vattnet; vidare grävde de stora diken och förenade flera vattendrag, så att vattnet svämmade över vitt och brett. I älvfåran fälde de stora träd. De voro sysselsatta med detta arbete i flera dagar." När Anund på sin flotta erfor att Knut lagt in i hamnen vid den "helga ån" med en del av sin flotta, sände han bud till Olav om detta. Denne lät då bryta fördämningarna och begav sig sedan skyndsamt ut till havet. Stora vattennmassor med timmerstockar skall då ha störtat mot åns utlopp, åsamkande stor skada och oreda bland Knuts skepp och dränkande många av hans män som uppehöll sig på stranden.⁴⁹

Denna berättelse hör till det av forskningen mest kritiserade i Snorres skildring såsom topografiskt orimlig, och den brukar allmänt förpassas till sägnernas värld. Ty skall man nå den sjö ur vilken det skånska Helgeå faller ut, och dessutom göra det efter en färd "genom skogarna", hamnar man långt uppe i norra Skåne. Därmed skulle all effekt av en översvämning ha

uteblivit. I vilket fall som helst skulle det flacka landskapet vid Helgeås nedre lopp ha förhindrat varje översvämningseffekt av det beskrivna slaget oavsett var fördämningen anlades. Slutligen är Helgeå inte vilken liten å som helst, utan en regelrätt flod som inte låter sig dämmas upp i en handvändning på det sätt som Snorre beskriver.

I motsats till Helgeå är och var den uppländska Helgån av beskedliga ådimensioner. Avståndet från åmynningen till närmaste ovanförliggande sjö, *Hellwijken*, var högst 5 kilometer. Terrängen mellan Helgå och havet 20 kilometer längre ned är i mycket rikt mått täckt av skogar.

I själva verket är det möjligt att den aktuella åsträckningen inte var mycket mer än 3 kilometer. Av allt att döma utgjordes pasströskeln till sjön av en numera till stor del bortsprängd bergsklippa i den smala passagen mellan Fågelsunda och Skarpsundby. Därmed torde Hellwijkens yta vid normalvattenstånd ha balanserats på en nivå av åtminstone 8–9 meter över havet.⁵⁰ Vid denna plats är det helt klart att ån varit förhållandevis lätt att dämna. Det korta avståndet till mynningen och en fallhöjd på 3–4 meter har givit ån en god strömning, och en tillfälligt uppdämd vattenmassa bör rimligtvis ha kunnat orsaka en inte obetydlig störtflod vid åmynningen.

Allt detta utgör inte något bevis för att den av Snorre skildrade översvämningsskildringen verkligen ägde rum. Vad som står klart är dock, att medan en sådan uppdämningsaktion inte kan ha varit möjlig att utföra vid Helgeå i Skåne, den har varit fullt utförbar vid Helgå i Uppland. Man kan också uttrycka saken så, att om slaget istället förläggs till Helgå i Uppland, det mesta av det som förefallit oss dunkelt och motsägelsefullt i Snorres topografiska skildring försvinner.

Den politiska situationen efter slaget

Som den föregående utredningen visat är det mycket som talar för att slaget vid den ”helga ån” utspelades vid Helgå i sydöstra Uppland. Därmed finns det inte längre skäl att betvivla de samtida källornas vittnesbörd om Knut den stores politiska herravälde i sveariket åren närmast efter slaget.

Frågor som då genast inställer sig är, hur denna makt kan ha utövats, hur stort område den kan ha omfattat och hur länge den kan ha varat. Här tiger de samtida litterära källorna, och svar kan därför ges endast i form av vaga indikationer.

Får man tro Snorre återvände Knut kort tid efter slaget vid den ”helga ån” till Danmark.⁵¹ Man vet att Knut var i Rom den 27 mars 1027 och att han dessförinnan var i England.⁵² Men även bortsett från detta finns inte skäl att anta annat än att Knut utövade sitt herravälde genom ombud. Knut den mäktige åtnjöt vid denna tid en enorm prestige även i Sverige och Norge. För övrigt vittnar inte mindre än ett tjugotal runstenar om östsvenscars verksamhet i England under Knuts tid – i flera fall under tagande av gäld

tillsammans med Knut eller genom tjänstgöring i hans hird.⁵³ Det har därför säkert inte varit omöjligt att finna en lojal styresman även i svearnas toppskikt vid denna tid. Men lika möjligt är att Knut insatte någon storman av dansk eller engelsk extraktion.

När det gäller myntslagningen i Sigtuna skall man vara medveten om att denna knappast kan ha krävt större insatser från Knuts sida. Endast några år tidigare hade nämligen sveakungen återupptagit den myntning i Sigtuna, som då legat nere i omkring tjugo år.⁵⁴ Det fanns med andra ord en fungerande, modern myntverkstad i Sigtuna. Det enda Knut behövde göra för präglingen av sina CNUT REX SV-mynt var att beordra tillverkning av en ny åtsidestamp. Reversen kunde sedan slås bl a med redan befintliga stammar till Anundsmynt, vilka då kom att bära Anunds myntmästare Thormodhs namn. Detta förklarar också stämpelkopplingen mellan reversen på ett Anundsmynt och ett CNUT REX SV-mynt. Hittills gjorda fynd pekar på att endast en åtsidestamp kom att användas för CNUT REX SV-mynt. Det är rimligt att anta, bl a genom stämpelkopplingen, att CNUT REX SV-mynten präglades som de första efter maktövertagandet på direkt order av Knut. Den övriga, av antalet åtsidestämplat att döma mer omfattande, men samtidigt mer disparata och förflackade Knutsmyntningen i Sigtuna, skulle då ha utförts under den resterande tiden av främlingsväldet.

Knuts myntning i Sigtuna skall väl i första hand ses som en politisk makt-demonstration. För ändamålet behövdes emellertid silver. Knut var som bekant inte utan erfarenhet av ekonomisk uttaxering av besegrade motståndare. Det måste ha legat mycket nära till hands för Knut att pungslå de besegrade silverrika svearna genom en upp börd i både omyntat och myntat silver, en "danagäld" om man så vill. Man kan rent av fråga sig om inte en sådan silverupp börd var en förutsättning för att Knut skulle kunna genomföra sin myntning i Sigtuna.

I Mälardistriktet har som ortnamnen visar funnits ett äldre territoriellt system baserat på enheten *hund*, men vid något tillfälle skedde uppenbarligen ett skifte från beteckningen *hund* till *hundare*.⁵⁵ Ursprunget både till systemet som sådant som till termerna, särskilt termen *hundare*, är omstridd. Från språkligt håll har emellertid hävdats att termerna är av inhemskt ursprung.⁵⁶

I det anglosaxiska England, där Knut nu härskade, var *hundred* en viktig territoriell och judiciell enhet. Dess ursprung är oklart, *hundred courts* nämns från 900-talet, men begreppet *hundred* torde vara långt äldre. Dess upphov kan ligga i tidiga militäradministrativa och judiciella behov men kan också ha samband med den kungliga beskattning, som började ta form i det anglosaxiska England troligen redan under 600-talet men senast under 700-talet. Under de efterföljande århundradena gick utvecklingen mot en gradvis ökad uttaxering, som efterhand övergick till en permanent beskattning. Den tog sig i första hand uttryck i en jordbaserad *geld*, uttryckt

i antalet hides för varje *shire*, som normalt uttogs i mynt. Ansvar för uppbörden åvilade primärt *hundred courts*. Hur väl detta territoriella system för finansiell uppbörd fungerade i sen anglosaxisk tid demonstreras av den effektivitet med vilken de stora danagälderna upptogs under perioden 990–1018. I detta förvaltningssystem, som under Knut den stores tid vunnit en grundmurad ställning, intog begreppet och termen *hundred* en nyckelställning.⁵⁷

Enligt Snorre mobiliserade Knut för sitt härnadståg till den ”helga ån” en väldig härstyrka i England.⁵⁸ Att Knuts expedition utgick från just England verifieras av Sigvats *Vestrfararvísur* och *Knútsdrápa*.⁵⁹ Det är därför rimligt att räkna med ett betydande anglosaxiskt inslag i den här som deltog i invasionen i Uppland.

Antag nu att Knut föranstaltade om en silvergäld i Mälardalskapen. Denna uppbörd kan då ha verkställts av folk med en bakgrund i anglosaxisk administrativ tradition, i vilken *hundred*-enheten intog en central ställning. Den territoriella utgångspunkten för uppbörden bör ha varit den lokala *hund*-indelningen. Men även om någon gäld aldrig upptogs, torde en under några år verksam främlingsmakt i vilket fall som helst ha begagnat sig av det inhemska territoriella systemet. Det är då rimligt att tänka sig att Knuts folk i dessa kontakter använde den för dem hemvanda termen *hundred* som en synonym till det språkligt och begreppsligt närliggande inhemska *hund*. Något missförstånd behövde därvid inte uppstå. Min hypotes är då att ledande inhemska kretsar, särskilt de som samarbetade med Knut, under intryck härav efterhand började ersätta termen *hund* med *hundare*.

Att förklara termen *hundare*, *huntari*, som ett låneord avlett från det anglosaxiska *hundred* förefaller dock stöta på språkliga svårigheter.⁶⁰ Ett rimligt antagande är i stället, att bruket av den närliggande termen *hundred* genom associationskraft kom att ge liv och vidgad innebörd åt ett redan existerande inhemskt ord *hundare*. Dess ursprungliga betydelse antas vara ”härstyrka eller skara på 100 man” (*hund-haria*), med andra ord samma grundläggande betydelse som *hund*.⁶¹ I *hundare*-termen fanns således i så fall redan en begreppslig koppling till det territoriella *hund*-begreppet. Ett skifte från termen *hund* till *hundare* skulle på detta sätt ha kunnat ske enkelt och naturligt utan att man behöver förutsätta någon yttre påverkan på det territoriella systemet som sådant.

Frågan om *hundare*-termens bakgrund har här tagits upp bl a därför att man tidigare som en tänkbar förklaring hänvisat till just ett hypotetiskt samband mellan Svealand och England, med eller utan anspelning på ett tänkbart politiskt herravälde för Knut i området.⁶² Genom omlokaliseringen av slaget vid den ”helga ån” till Uppland, kan vi nu med större styrka hävda sannolikheten av ett samband mellan anglosaxisk och uppsvensk territoriell administration, och därmed också för *hundare*-termens framträdande vid ungefär denna tid.

Ett möjligt samband mellan *hundare*-termens framträdande och Knuts

maktinnehav i Svetjud är emellertid av intresse även genom att det ger en koppling till Knuts titulatur i Rombrevet av år 1027, *rex partis suanorum*. Om Knut hade gjort anspråk på sveaväldet endast i största allmänhet – utan att inneha det – skulle han, precis som ifråga om Norge, säkert ha kallat sig ”konung över svearna”. Just inskränkningen till *en del av svearna* förlämnar Rombrevets titulatur ett drag av äkthet. I vilket fall som helst har man goda skäl att sätta tilltro till Knuts anspråk på denna punkt.

Det ligger då nära till hands att anta, att uttrycket ”en del av svearna” geografiskt motsvarar just den del av svearnas område som omfattas av hundare-indelningen. *Rex partis suanorum* skulle i så fall svara mot en mycket precis politisk realitet, nämligen den att Knut den store efter slaget vid den ”helga ån” kontrollerade ett område som ungefär motsvarade landskapen *Uppland*, *Södermanland* och *Västmanland*. (Fig 5).

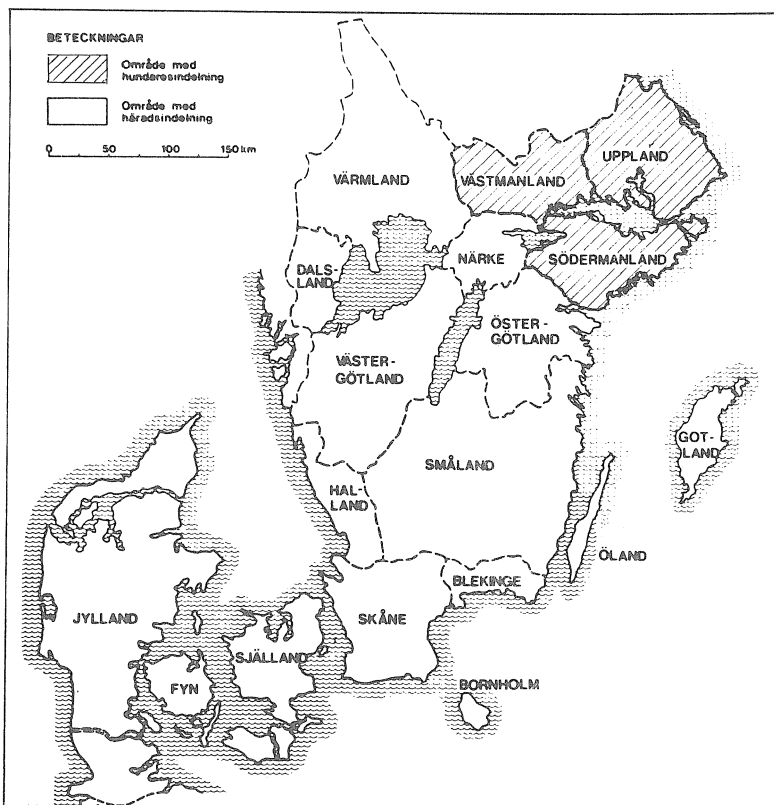

Fig 5 De tre landskapen runt Mälaren med sin hundareindelning kan eventuellt geografiskt motsvara Knuts maktområde efter slaget och representera avgränsningen i titeln ”*rex partis suanorum*” i Knuts Rombrev. Kartan omritad efter Andersson.

Denna tolkning kastar ett förklarande ljus över sagatraditionens skildring av Olav Haraldssons brådstörtade flykt undan Knut vårvintern 1028. Från Gudbrandsdalen skall Olav ha dragit in i Värmland och så småningom kommit till Närke. Han ställde emellertid inte, som man i förstone kunde vänta sig, kosan till svågern Anund i t ex Uppland eller Västergötland. I stället blev han sittande hela våren hos en konung Sigtrygg i Närke. Först fram mot sommaren begav sig Olav iväg, men då ut till kusten och sedan skyndsamt över havet till Novgorod.⁶³ Förhållandet att Olav överhuvudtaget flydde ända till Novgorod, liksom att han satt så länge och tryckte i Närke, blir begripligt endast i ljuset av att hans fiende Knut kontrollerade Mälardalskapen. Hela situationen står också i överensstämmelse med den tolkning som ovan presenterats, att sveakungen Anund efter slaget vid den "helga ån" tog sin tillflykt till södra Norrland.

På liknande sätt ger Knuts herravälde i det centrala sveaväldet ett särskilt perspektiv på de norska stormännens ovillighet att ställa upp på Olavs sida, när Knut med sin flotta invaderade Norge hösten 1027. Vetskapen att Knut innehade makten även i centrala delar av sveariket måste rimligtvis ytterligare ha stärkt tron på hans oövervinnerlighet. Det torde också ha stått klart för norrmännen i allmänhet och Olav i synnerhet, att denna gång inte fanns någon hjälp att vänta från sveakungen. Detta bidrog till att Knut kunde inta Norge praktiskt taget utan ett svärdslag.⁶⁴

Vad gäller frågan hur länge Knuts maktposition i Mälardalsområdet kan ha varit, har vi inte mycket annat att gå efter än Snorres uppgifter om Olavs resor till och från Novgorod via Sverige. Även om resorna som sådana bestyrks av samtida källor, kan vi för mer preciserade uppgifter endast komma med antaganden. Enligt Snorres ganska noggranna tidsangivelser för Olavs färd till Novgorod, behärskade Knut Mälardalsområdet ännu i början av sommaren 1028 (se ovan). Hemfärden skall Olav ha inlett vårvintern 1030, för att på våren segla vidare till Gotland. Sedan han där fått ryktet bekräftat att Knuts man i Norge, Håkan Jarl, avlidit, skall han ha seglat norrut, in i Mälaren och upp till Aros. Där togs han emot av Anund. Därifrån begav han sig landsvägen över södra Norrland till Tröndelag.⁶⁵

Om detta är riktigt, skulle Knuts makt i sveariket ha varit bruten i början av sommaren 1030. Det skulle i så fall betyda, att Knuts kontroll över Mälardalskapen *som kortast* varade från slaget vid den "helga ån" sensommaren 1026 till sommaren 1028, dvs knappt två år, och *som längst* från sensommaren 1026 till sommaren 1030, dvs knappt fyra år. På numismatiska grunder antog Lagerqvist att Knuts myntning varade mellan ungefär 1028 och början av 1030-talet.⁶⁶

Det har alltid framhållits att Knut den store stod på höjden av sin makt under slutet av 1020-talet då både England, Danmark och Norge låg under hans spira. När vi nu har goda skäl att fästa tilltro till hans eget påstående, att han härskade även över en del av svearnas land vid samma tid, framträder med ännu större tydlighet bilden av en av det dåtida Europas största politiska maktkoncentrationer.

Avslutande kommentar

Av en så begåvad skribent som Snorre kunde man vänta sig att han skulle ge en fritt uppiktad berättelse en viss inre logik. Sådan saknas dock i hög grad i hans skildring av slaget vid den "helga ån", om detta, som Snorre tänkte sig, utspelades i Skåne. Just denna brist på topografisk rimlighet är därför snarast en indikation på att skildringen i sina huvuddrag inte är en fantasiprodukt. Snarast pekar omständigheten på att Snorre förfogade över ett visst mått av äkta traditionsstoff, men att detta inte gav någon upplysning om *var* den "helga ån" var belägen. Snorre, liksom andra sagaskribenter, hade då att själva bedöma denna sak. Detta uppfattade man säkert inte som någon besvärlig sak. Någon annan "helig å" som skulle kunna vara aktuell, än Helgeå i Skåne, hade man knappast hört talas om. Troligen hade Snorre inte heller tillräckligt goda geografiska detaljkunskaper om Skåne för att allvarligt störas av skildringens brist på topografisk logik.

Den dramatiska fellokaliseringen av slaget medförde dock vissa uppenbara oklarheter, varför man blev tvungen att göra smärre kompletteringar och justeringar av traditionsmaterialet för att få konsekvens i berättelsen. Dit hör säkert uppgiften att Olav och hans män gick landvägen hem över sydsvenska höglandet. Förhållandet medförde också en viss missinterpretation av skaldekväderna, men det är en annan historia. I övrigt är det förbluffande hur litet våld man utövade på stoffet för att anpassa det till en lokalisering av slaget till Skåne, såväl i stora geografiska som i mindre topografiska drag. Snorre tycks endst ha gjort de mest elementära ändringar som behövdes för att berättelsen hjälpligt skulle hänga samman. Huruvida detta berodde på respekt för källmaterialet eller på att Snorres kunskaper om den östskandinaviska topografien var så små att han inte var medveten om skildringens inadvartelser, må vara osagt.

En omlokalisering av slaget vid den "helga ån" till Helgå i sydöstra Uppland ger i ett slag den isländska traditionens uppgifter om drabbningen ett drag av rimlighet. Även om detta inte får locka oss att utan vidare betrakta Snorres berättelse som någon historisk ögonvittnesskildring, tvingar det oss inte desto mindre att betrakta den i ett helt annat perspektiv än vi tidigare gjort.

I ett annat sammanhang har jag försökt visa hur Snorre – just på grund av en geografisk missuppfattning – feltolkat vissa uppgifter i Sigvats *Austrfaravísur* om fredsförhandlingarna mellan norrmen och svear vid tiden omkring 1018–1019, och att detta på ett motsvarande sätt föranledde honom att göra vissa korrigeringar av traditionsmaterialet.⁶⁷ Det är möjligt att en förnyad granskning av andra delar av sagatraditionen ur just denna synvinkel kunde ge intressanta resultat. En förutsättning är då att detta sker utifrån ett perspektiv, där den information som kan utvinnas ur de litterära källorna balanseras mot de uppgifter som kan utvinnas ur andra källgrupper.

NOTER

1. Beträffande året för slaget, se Moberg 1941, s 160f, och 1986, s 10f.
2. Moberg 1941, s 148–189.
3. Betr tillkomsttid o dyl se bl a Benediktsson, Halvorsen, Holtsmark och Lie.
4. L. Weibull.
5. Kock; jfr Moberg 1941, s 155 f.
6. Anglo-Saxon Chronicle, s 100.
7. Kock; jfr Moberg 1941, s 155 ff.
8. Liebermann, s 276 f.; jfr Moberg 1941, s 159 ff.
9. Kock, s 140; jfr Moberg 1941, s 155 f och 1986, s 11.
10. Anglo-Saxon Chronicle, s 100; jfr Moberg 1941, s 162.
11. L Weibull, s 51 f.
12. C Weibull, s 152 ff.
13. Moberg 1941, s 167 ff.
14. Johannesson, s 40.
15. Lagerqvist, s 392 ff; Malmer 1968, s 143; Talvio; Corpus nummorum, s 76 – Den tidigare till Sigtuna hänfödda Hardeknutmüntningen har av Becker övertygande avfärdats som Lundamüntning, Becker.
16. Malmer 1968, s 139 ff och 1974, s 17 ff; Lagerqvist-Dolley; annan uppfattning redovisas av K Jonsson, i Jonsson-Lindberger, s 9.
17. C Weibull, s 155.
18. Liebermann, s 279.
19. Anglo-Saxon Chronicle, s 100; jfr Moberg 1941, s 162.
20. William of Malmesbury, 1, s 220; jfr Moberg 1941, s 174.
21. f eng *holm*, här i dativ singularis, f eng *holme*. För upplysning härvidlag tackar jag Karl-Inge Sandred.
22. Moberg 1941, s 162.
23. Jfr Ambrosiani 1961.
24. Calissendorff, s 135 ff, 125.
25. Westman, nr 16, 22, 36, 49, 55 och 59.
26. *Helghaby* 1420, Sv dipl ns 3, s 611, *Helgaby* 1431 10/2, RAp or, *helga aby* 1454 8/10, RAp or, *Helghaby* 1455 efter 1/5, RAp or, *hælghaaby* 1462 14/9, RAp or.
27. Calissendorff, s 136.

28. 1638, Tabula Geographica öfver Seminghundra Häradt (Lantmäteriverkets arkiv, Gävle; 1671, Ortnamnsarkivet, Uppsala.
29. Ortnamnsarkivet, Uppsala.
30. Sv Dipl 3, nr 2466: "Kanutus Joanson, Illustris Regis Swecie et Norvegie Dapifer, Omnibus lingxhamar, bylesta, sundby, fogels(und), Rolstae, saltby, Holm, et thorsholm inhabitantibus in domino dilectionem et salutem. Volumus ac sub optentu gracia Domini nostri Regis, firmiter demandus, contra omnia edificia aqua dicta vathutaepo, inter Nerdatuna et helgøø, in ampne existencia et in stagna infra quindenam faciatis utique extipari et penitus emundari . . ." – Torsholma ligger som bekant inte alls vid ån, men uppräkningen tyder på att Torsholma då (liksom i dag) ägde mark i närheten av åmynningen. Att detta var fallet även tidigare utsågs av de två runstenarna U 347 och U 348 väster om Helgø, som bl a meddelar att Livsten "ägde gård i Torsholm och skeppslid i Rolsta." Upplands runinskrifter.
31. Fagrskinna, s 81, Olavs saga hins helga, 61:1–2, Heimskringla, s 332 f.
32. Heimskringla, s 332 f.
33. Flateyarbók, 211. Flateyarbók tillkom visserligen så sent som på 1380-talet men anses ha utan nämnvärd bearbetning kompilerat ett stort antal handskrifter i klostret þingeyrar. (Benediktsson 1959).
34. Heimskringla, s 337–339, 342–349.
35. Text Heimskringla, s 337 (Emil Olsson)
36. Heimskringla, s 339.
37. Ståhl, s 35 ff, Brink, s 40, 136.
38. Heimskringla, s 343.
39. Heimskringla, Nóregs konunga sagur, s 350.
40. Hellberg, s 123 ff.
41. Ortnamnsarkivet, Uppsala.
42. Heimskringla, s 342.
43. Saxo, Gesta danorum, bok 10, s 347.
44. Eile, Nordén.
45. *j stangaberghom* 1384, 1/3, 16/3, Upps dipl orig, *i Stangaberghum, oppa stangeberga* 1437 7/7, SMR 1937, nr 596, orig, *j stangabergh* 1466, 1480, Vkj, s 243, *Stängeberga*, HSKH 22, s 323.
46. *i Sstanggaby*, 1411 20/7, SD ns 3, s 413 orig, *i Stanggaby* 1417 12/7 SD ns 3, s 261 or, *I Stangaby* 1447, Vkj, s 243; "haffuer længe ligat ødhe", D 11 f 32 r.
47. Anglo-saxiska krönikan, s 100; jfr Moberg 1941, s 162.
48. William av Malmesbury, 1, s 220; jfr Moberg 1941, s 174 och 1986, s 12 ff. Med stöd av skaldeverser har Moberg identifierat Ulf och Eiglaf med sveajarlen Ragnvald Ulfssons söner, medverkande i fredsförhandlingarna mellan svear och norrmen 8–9 år tidigare. Jfr Gräslund, s 43.
49. Heimskringla, s 334 ff.
50. Värdefulla upplysningar om dessa förhållanden har lämnats mig av Gunnar Skoglöf, Knivsta.
51. Heimskringla, s 339 ff.

52. Moberg 1941, s 159 ff och 1986, s 11.
53. U 194, U 344, Ög 111 ("tog gäld med Knut" eller "var med Knut"), U 241, Sö 123, Sö 166 (gäld i största allmänhet), U 668, Sö 160 (i tingalidet), plus en rad vanliga Engelsstenar.
54. Lagerqvist.
55. Lundberg, s 28 f o där anf litt; Andersson, s 52 f.
56. Andersson, s 52 ff.
57. Loyn, s 119 ff, 137 f, 140 ff.
58. Heimskringla, s 325 ff.
59. Kock, s 117 f, 120 f.
60. Andersson, s 54 f.
61. Andersson, s 54 f. Äldsta inhemska belägget (*huntari*, Jarlabankestenen U 212, Vallentuna) tillhör dock snarast 1000-talets mitt.
62. Tex Hyenstrand, s 127, Ekbohm, s 50 ff, Ambrosiani 1981, s 114.
63. Heimskringla, s 390 ff.
64. Heimskringla, s 362 ff.
65. Heimskringla, s 408 f, 413 ff.
66. Lagerqvist, s 404 ff.
67. Gräslund.

Jag känner särskild tacksamhet mot Lars Hellberg och Stefan Brink, som i samband med läsning av manuskriptet och vid andra tillfällen tålmodigt försökt lotsa mig tillrätta bland lingvistiska och onomastiska blindskär. Läsaren kan dock vara förvissad om att eventuella onöjaktigheter i uppsatsen som rör detta fält helt är författarens verk. Jag tackar också alla andra, som generöst bistått med råd, upplysningar och diskussion, bl a Thorsten Andersson, Karin Calissendorff, Frands Herschend, Lars Lagerqvist, Elsa Lindberger, Thomas Lindqvist, Lennart Moberg, Harald Nilsson, Karl-Inge Sandred, Gunnar Skoglöf samt medlemmar av Historiska seminariet i Uppsala.

Bibliografi

- Ambrosiani, B, "Långhundraleden". *Uppland* 1961.
- Ambrosiani, B, "Hundare". *Vikingatidens ABC*. Stockholm 1981.
- Andersson, Th, "Hund, hundare och härad från språklig synpunkt", *Bebyggelse-historisk tidskrift*, 4, 1982.
- Anglosaxon chronicle* (The). Ed and transl by Dorothy Whitelock. London 1961.
- Benediktsson, J, "Flateyarbók", *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, 4, 1959.
- Becker, C J, "Hardeknuds 'Sigtuna'-mønt og andre imitationer fra Lund", *Nord Numism Unions Medlemsblad* 1980, 2.
- Brink, S, *Ortnamn i Hälsingland*, Stockholm 1984.
- Calissendorff, K, "Helgö". *Namn och bygd. Tidskrift för nordisk ortnamnsforskning*, 52, 1964.
- Corpus nummorum saeculorum IX–XI, qui in Suecia reperti sunt*. 16. Dalarna. 1. Falun-Rättvik. Stockholm 1979.
- Eile, A, "'Stång-' i ortnamn", *Svenska ortnamnsällskapets årskrift* 1928–1929.
- Ekbom, C A, "Viennetionde och hundaresindelning". *Studier rörande Sveriges äldsta politiska indelning*. Rätthistoriskt bibliotek, 23. Lund 1974.
- Fagrskinna. Noregs konunga tal*. Udg av F Jónsson. København 1902–1903.
- Flateyarbók. En samling af norske konge-sagaer*. Udg av G Vigfusson o CR Unger. I–III. Christiania 1860–1868.
- Gräslund, B, "Snorre, Ragnvald Ulfsson och Brunnsbo Storäng. Till frågan om ett jarlsäte i Västergötland vid skiftet mellan forntid och medeltid." *Västergötlands fornminnesför tidskr* 1983–84.
- Halvorsen, E F, "Fagrskinna", *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, 4, 1959.
- Heimskringla. Norges konungsagor*. II, Övers av Emil Olsson. Lund 1921.
- Heimskringla. Noregs Konunga sögur*, Udg af F Jónsson. København 1911.
- Hellberg, L, "Forn-Kalmar. Ortnamnen och stadens förhistoria", *Kalmar stads historia*, I. Kalmar 1979.
- Holtmark, A, "Ólafs saga helga", *Kulturhist lexikon för nordisk medeltid*, 12, 1967.
- Hyenstrand, Å, *Centralbygd – Randbygd. Strukturella, ekonomiska och administrativa huvudlinjer i mellansvensk yngre järnålder*, Stockholm 1974.
- Johannesson, G, *Skåne, Halland och Blekinge: om Skånelandskapens historia*. Stockholm 1984.
- Jonsson, K, – Lindberger, E, "Moraskatten – Dalarnas största vikingatida myntfynd", *Myntkontakt* 10, 1977, s 8 f.
- Kock, E A, *Den norsk-isländska skaldediktningen*, I, Lund 1946.
- Lagerqvist, L, "The coinage at Sigtuna in the names of Anund Jacob, Cnut the

- Great and Harthacnut", *K Vitterhets Historie o Antikv Akademiens Handlingar* Ser 19, Stockholm 1968.
- Lagerqvist, L – Dolley, M, "The problem of the 'Fleur-de-lis' Sceptre on the Sigtuna coins of Cnut", *British Numismatic Journal* 1962, 30.
- Lie, H, "Heimskringla", *Kulturhist lexikon för nordisk medeltid*, 6, 1961.
- Liebermann, F, *Die Gesetze der Angelsachsen*, I, Halle, 1898–1903.
- Loyn, H R, *The governance of Anglo-Saxon England 500–1087*, Stanford University Press. Stanford, California 1984.
- Lundberg, B, "Äldre indelningssystem i Uppland", *Bebyggelsehistorisk tidskrift*, 4, 1982.
- Malmer, B, *Mynt och människor. Vikingatidens silverskatter berättar*, Stockholm 1968.
- Malmer, B, "King Canutes coinage in the Northern countries." *The Dorothea Coke Memorial Lecture in Northern Studies, delivered 30 May 1973 at University College, London*. University College, London 1974.
- Moberg, O, *Olav Haraldsson, Knut den store och Sverige. Studier i Olav den heliges förhållande till de nordiska grannländerna*, Lund, 1941.
- Moberg, O, Knut den stores motståndare i slaget vid Helgeå, *Scandia* 1985.
- Nordén, A, "'Stång' som bronamn", *Sydsvenska ortnamnssällskapets årskrift* 1930–1931, Lund.
- Olav den heliges saga. Se *Heimskringla*.
- Olåfs saga hins helga*, Utg av O A Johnsen. Kristiania 1922.
- Saga Olåfs konungs hins helga. Den store saga om Olav den hellige*. Efter pergamenthandskrift i K Bibl i Stockholm, Utg av O A Johnsen och Jón Helgason. I–II, Oslo 1930–1941.
- Saxonis Grammatici Gesta danorum*. Herausg von A Holder, Strassburg 1886.
- Ståhl, H, "Sörvik", *Ortnamnssällskapets i Uppsala årskrift* 1950.
- Svenskt Diplomatarium*. Diplomatarium Suecanum I–. 1829–.
- Svenskt Diplomatarium*, nu serie. Från och med år 1401. 1–. 1875–.
- "Södermanlands runinskrifter", granskade och tolkade av E Brate och E Wessén, *Sveriges runinskrifter*. 3. Stockholm 1924–1936.
- Talvio, T, "Sigtunamynt i Finlands Nationalmuseum", *Nord Numism Årskr* 1973–74.
- "Upplands runinskrifter", granskade och tolkade av E Wessén och SBF Jansson, *Sveriges runinskrifter*, 6. Stockholm 1940–1958.
- Weibull, C, *Sverige och dess nordiska grannmakter under den tidiga medeltiden*, Lund 1921.
- Weibull, L, "Knut den stores skånska krig", *Historisk tidskrift för Skåneland*, 4, Lund 1910.
- Westman, K G, *Aktsamling till Kungsådreinstitutets historia*, Uppsala 1920.
- William of Malmesbury. *De gestis regum anglorum, libri quinque*. 1–2. Ed by W Stubbs, London 1887–1889. – ATA.
- "Östergötlands runinskrifter", granskade och tolkade av E Brate, *Sveriges runinskrifter*, 2. Stockholm 1911–1918.